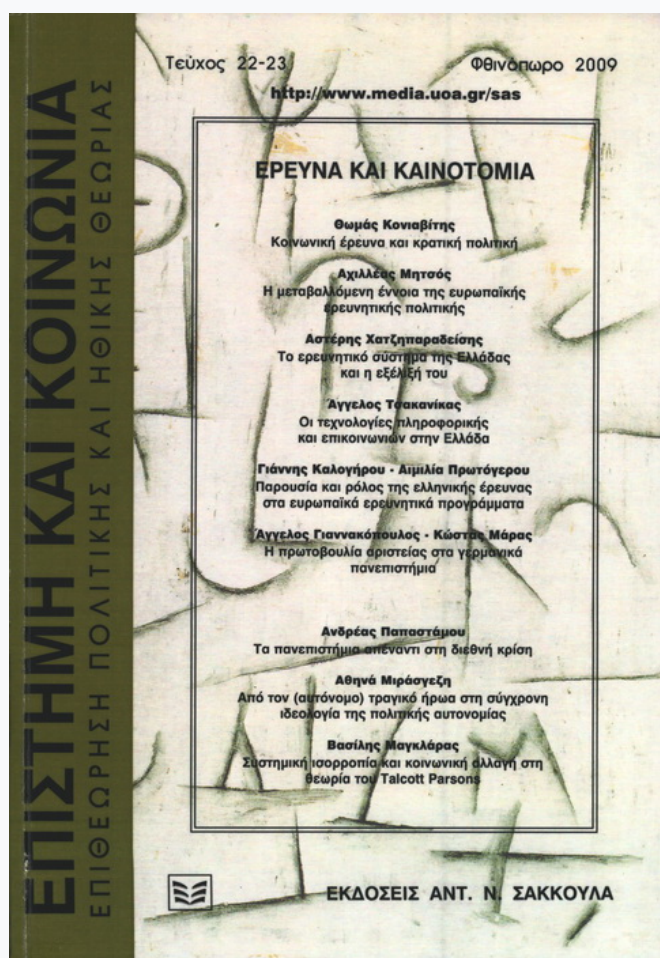

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 23 (2009)

Τόμ. 22-23 (2009): Έρευνα και Καινοτομία

Οντέτ Βαρών-Βασάρ, Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση

Αννα-Μαρία Δρουμπούκη

doi: [10.12681/sas.10333](https://doi.org/10.12681/sas.10333)

Copyright © 2016, Άννα-Μαρία Δρουμπούκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δρουμπούκη Α.-Μ. (2016). Οντέτ Βαρών-Βασάρ, Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 23, 250–256.
<https://doi.org/10.12681/sas.10333>

Meinecke (*Die Entstehung des Historismus*, πρωτοεκδόθηκε το 1936 και επανεκδόθηκε το 1959, βλ. πλήρη βιβλιογραφική αναφορά και τα σχετικά με την ιστορία της έννοιας στη Σημείωση 15, σ. 543). Πάντως, οι μεταφραστικές αυτές αποκλίσεις κάθε άλλο παρά στρεβλώνουν την κατά Meinecke έννοια του ιστορισμού· μάλλον την αποδίδουν με έναν πιο κατανοητό τρόπο για τον αναγνώστη.

7. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, Brace & World, Inc., New York 1966, σ. 299-300.

8. Για τα παραπάνω, βλ. Irving Kristol, *Reflections of a Neoconservative. Looking Back, Looking Ahead*, Basic Books, Inc., Publishers, New York 1983.

Οντέτ Βαρών-Βασάρ, *Η ενηλικίωση μιας γενιάς. Νέοι και νέες στην Κατοχή και στην Αντίσταση*, Σειρά: Ιστορία και πολιτική, εκδ. Βιβλιοπωλείου της Εστίας, Αθήνα 2009, σελ. 556 + 8 σ. φωτογραφικό ένθετο

Ποτέ δεν υπήρξαμε πιο ελεύθεροι απ' ό,τι στη γερμανική Κατοχή. Είχαμε χάσει όλα μας τα δικαιώματα, και πρώτα-πρώτα το δικαίωμα του λόγου· κάθε μέρα μας βρίζανε κατά πρόσωπο, κι έπρεπε κάθε μέρα να σωπαίνουμε. Μας εκτόπιζαν μαζικά, ως εργάτες, ως Εβραίους, ως πολιτικούς κρατούμενους [...] αφού μια παντοδύναμη αστυνομία επιζητούσε να μας καταδικάσει στη σιωπή, κάθε λόγος γινόταν πολύτιμος σαν δήλωση αρχών· αφού ήμασταν παγιδευμένοι, κάθε μας χειρονομία είχε το βάρος μιας στρατεύσης.

(Jean-Paul Sartre, 'Η δημοκρατία της σιωπής', στο *Les Lettres françaises*, 1944, από το μύθο του βιβλίου).

Το φαινόμενο της Αντίστασης της νεολαίας στη διάρκεια της Κατοχής είναι ένα θέμα το οποίο γνωρίζουμε μέσα από τις σελίδες των βιβλίων που εστιάζουν την προβληματική τους στις δύο γνωστότερες οργανώσεις, το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και τον ΕΔΕΣ. Οι νεανικές οργανώσεις όλων των πολιτικών αποχρώσεων έχουν ως τώρα απασχολήσει μόνον αποσπασματικά την έρευνα, όπως εξάλλου αποδεικνύει και η ελλιπέστατη σχετική βιβλιογραφία.

Στο νέο βιβλίο της ιστορικού Οντέτ Βαρών-Βασάρ αναλύεται η συμμετοχή των νέων σε οργανώσεις που χαρακτηρίζονται δευτερεύουσες ως προς τον ρόλο τους στο πολιτικό παιχνίδι, άγνωστες ουσιαστικά στους πολλούς, καίριες όμως για την ενηλικίωση και την ιδεολογική δραστηριοποίηση πολλών χιλιάδων ανθρώπων που ενεπλάκησαν καθολικά στον αγώνα κατά του ναζισμού. Η συγγραφέας, γνωστή από την ερευνητική της δραστηριότητα σχετικά με την εβραϊκή ιστοριογραφία, τη Σοά (Ολοκαύτωμα) και τον ελληνικό εβραϊσμό, καταπιάνεται με τη χαρτογράφηση ενός πολιτικού και κοινωνικού φαινομένου που μέχρι σή-

μερα δεν είχε ερευνηθεί σε βάθος: οι νεανικές αντιστασιακές οργανώσεις τον καιρό της Κατοχής μέσα από τις πολιτικές και ιδεολογικές τους συνιστώσες, ο ρόλος των γυναικών σε αυτές και η κοινωνική και γεωγραφική τους εξάπλωση.

Στόχος του βιβλίου, που ήταν αρχικά η διδακτορική διατριβή της συγγραφέως στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και εκδόθηκε σε νέα επεξεργασμένη μορφή, είναι να μελετήσει το φαινόμενο της εθελοντικής ένταξης της νεολαίας σε οργανώσεις όλου του πολιτικού φάσματος. Πρόκειται για το προνομιακό πεδίο στο οποίο οι νέοι εξαντλούν τη δημιουργικότητα, την εργατικότητα και την έντονη θέληση για πράξη, για αντίσταση.

Η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται στο γεγονός πως προσφέρει στην ελληνική ιστοριογραφία μια σε βάθος ανάλυση των νεανικών αντιστασιακών οργανώσεων οι οποίες, 65 χρόνια ύστερα από το τέλος της Κατοχής, δεν έχουν ακόμα μελετηθεί επαρκώς. Η σιωπή της ιστορίας σχετικά και με αυτό το θέμα είναι σημαντική· επιπλέον τα συχνά ελλιπή ή και ανύπαρκτα σε άλλες περιπτώσεις αρχεία δυσχεραίνουν την έρευνα. Σε τέτοιες περιστάσεις τα χέρια του ιστορικού λύνουν οι προφορικές ιστορίες –πράγμα που η συγγραφέας γνωρίζει καλά μέσα απ' τη δραστηριότητά της στην επεξεργασία ενός τεράστιου υλικού προφορικών ιστοριών (480 συνεντεύξεις) για την παραγωγή του πρώτου μεγάλου ντοκιμαντέρ της ET-1 με τίτλο *Χρονικό της Εθνικής Αντίστασης*, στη δεκαετία του 1980. Επρόκειτο για εποχή κατά την οποία η προφορική ιστορία στη χώρα μας βρισκόταν ακόμη στα σπάργανα και αντιμετωπιζόταν με καχυποψία από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Μέχρι σήμερα, εξάλλου, αμφισβητείται η ανάδυση των προφορικών μαρτυριών ως προνομιακό εργαλείο για την ιστοριογραφία.

Η Βαρών-Βασάρ, λοιπόν, δεν καταπιάστηκε μονάχα με τη μελέτη αρκετών αρχείων και δευτερογενών πηγών, αλλά προσέτρεξε και σε προφορικές μαρτυρίες, το εύρος των οποίων αυτόματα εγγράφει τη μελέτη της σε ένα πεδίο μελετών προφορικής ιστορίας. Το αποτέλεσμα δεν είναι απλώς εντυπωσιακό αλλά και πολύ ενδιαφέρον.

Η συγγραφέας περιλαμβάνει στη μελέτη της και την έμφυλη διάσταση της στράτευσης. Η συμβολή των νέων γυναικών στις δραστηριότητες των οργανώσεων αποτελεί προτεραιότητα της διερεύνησης της καθημερινότητας στο πλαίσιο μιας στρατευμένης αντίστασης. Οι γυναίκες πριν από την Αντίσταση δεν είχαν χειραφετηθεί και τα μηνύματα των διεκδικήσεων του φεμινιστικού κινήματος δεν είχαν φτάσει στα αυτιά τους. Η προπαγάνδα της μεταξικής ΕΟΝ και οι παραδοσιακές νοοτροπίες της μεσοπολεμικής περιόδου δεν επέτρεψαν την ανάδυση μιας αλλαγής στη νοοτροπία αναφορικά με τα φύλα. Η ευκαιρία παρουσιάστηκε με την Αντίσταση, και αυτή η αλλαγή αναλύεται στο βιβλίο σε βάθος. Το γνωστότερο παράδειγμα της γυναικείας χειραφέτησης είναι το δικαίωμα ψήφου που δό-

θηκε στις γυναίκες από το ΕΑΜ, στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης το 1943. Τότε εκλέγονται και οι πρώτες πέντε γυναίκες.

Υπάρχουν όμως άλλες, άγνωστες για πολλούς πτυχές σχετικά με το θέμα, και αυτές ενδιαφέρουν περισσότερο τη συγγραφέα. Για παράδειγμα, η αποκλειστικά γυναικεία οργάνωση 'Λεύτερη Νέα', που διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από την αγωνίστρια της Αριστεράς Ηλέκτρα Αποστόλου, είναι το αντιπροσωπευτικό δείγμα της πρωτόγνωρης γυναικείας δραστηριότητας κατά την εποχή εκείνη· η ιστορία της οργάνωσης αυτής ξεδιπλώνεται λεπτομερώς στη μελέτη.

Βεβαίως το μεγαλύτερο βάρος της ανάλυσης καταλαμβάνει ουσιαστικά η μετέπειτα σχηματισθείσα ΕΠΟΝ. Αυτή άλλωστε ήταν η πρώτη οργάνωση που διάρθρωσε συστηματικά επίσημο λόγο στα κείμενά της για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Οι μεταλλάξεις των σχέσεων των δύο φύλων μέσα στο πλαίσιο μιας ιστορίας των νοοτροπιών ενδιαφέρει τη συγγραφέα, και στο σχετικό κεφάλαιο τίγεται η υποβάθμιση του ερωτισμού ως απόρροια του κεντρικού ρόλου της αγωνιστικότητας, η οποία υποκαθιστά κάθε προσωπικό συναίσθημα έλξης και δεσμού με κάποιον σύντροφο. Η θέση της γυναίκας στην οργάνωση δεν ήταν εύκολη και οποιαδήποτε έλξη για τον σύντροφο αμέσως τη στοχοποιούσε και ακύρωνε κάθε προηγούμενη συμβολή της στην Αντίσταση. Είναι γνωστές οι συζητήσεις για τις 'πουτάνες της ΕΠΟΝ' και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα η ενασχόληση με αυτό το κομμάτι της Αντίστασης.

Επιπροσθέτως, η συμμετοχή στη διακίνηση του μυστικού αντιστασιακού Τύπου και η συγγραφή άρθρων από γυναίκες αγωνίστριες υπήρξε άλλο ένα από τα μέσα διερεύνησης μιας αυτόνομης πλέον γυναικείας ταυτότητας. Οι γυναίκες μπορούσαν να είναι το ίδιο εγγράμματες και δυναμικές με τους άντρες. Σε κάθε περίπτωση, η στράτευση των γυναικών στην Αντίσταση μετασχημάτισε ριζικά τον χαρακτήρα τους και το παράδειγμα της Τούλας Δρακοπούλου, που αναφέρεται στο σχετικό κεφάλαιο, είναι ενδεικτικό των κάθετων τομών που επέφερε η συμμετοχή στις αντιστασιακές οργανώσεις. Η Δρακοπούλου αφηγείται πώς στην οικογένεια θεωρούνταν αδύναμη, λιτοδίαιτη, μια αβρή κοριτσίστικη φιγούρα: 'Εμένα η μητέρα μου με θεωρούσε πολύ λεπτή, λιγόφαγη και το υποκοριστικό μου ήταν στρουθίον, που σημαίνει σπουργίτι. Καταρχήν ήμουν φοβισιάρικα. Φοβόμουν το σκοτάδι, φοβόμουν τις σκιές στο δρόμο στο χωριό, φοβόμουν τα σκυλιά, και ήμουν ένα δειλό πλάσμα'. Με την ΕΠΟΝ μετασχηματίζεται σε ατρόμητη αγωνίστρια που διασχίζει όλη τη Μεσοσηνία με τα πόδια για να 'στήσει' οργανώσεις.

Η συγγραφέας καταπιάστηκε με τη μελέτη του μέχρι πρόσφατα θαμμένου –στην κυριολεξία– αρχείου της ΕΠΟΝ, το οποίο για τριάντα περίπου χρόνια είχε θαφτεί στον κήπο του σπιτιού του μέλους της οργάνωσης Άγγελου Διαμα-

ντόπουλου, λόγω των δύσκολων συνθηκών για το αριστερό κίνημα που επικράτησαν τις δεκαετίες μετά την Απελευθέρωση. Μετά την επιστροφή του ιστορικού στελέχους της ΕΠΟΝ Πέτρου Ανταίου από τη Σοβιετική Ένωση το 1974, το αρχείο ξεθάφτηκε με εμφανή τα σημάδια του χρόνου πάνω του, καθώς μέρος του υλικού είχε καταστραφεί. Η Βαρών-Βασάρ μελέτησε συστηματικά το αρχείο, το οποίο αξιοποίησε για τη μελέτη της, σε συνδυασμό με τις πολυάριθμες προφορικές συνεντεύξεις μελών της ΕΠΟΝ και την αποδελτίωση των επονίτικων εφημερίδων. Το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό και απεριόριστα χρήσιμο για την έρευνα η οποία, μέχρι πρότινος, περιοριζόταν σε πενιχρές βιβλιογραφικές αναφορές σχετικά με την οργάνωση. Η ΕΠΟΝ δεν είχε ως τώρα μελετηθεί με τον τρόπο που η σημασία της επιβάλλει και η μελέτη αυτή επιδιώκει να καλύψει το κενό, διερευνώντας κυρίως τις πολιτιστικές δραστηριότητες της οργάνωσης αλλά και τη μη ένοπλη αντιστασιακή δράση της στην πόλη και στην ύπαιθρο με μορφές μαζικού κινήματος.

Η συγγραφέας δίνει βάρος στην αντίσταση των πόλεων, στην κοινωνική της εμβέλεια, στην πολιτιστική δραστηριότητα των οργανώσεων και όχι στη στρατιωτική τους δράση. Ειδικότερα η αντίσταση των πόλεων είναι ένα σκέλος λιγότερο μελετημένο από την ένοπλη αντίσταση, και στην κλίμακα της μικροϊστορίας ο λόγος των πρωταγωνιστών της αστικής αντίστασης μοιάζει θεμελιώδης και ουσιαστικός. Σημαντική είναι και η τοπική διάσταση που δίνεται μέσα από τα ημερολόγια των πρωταγωνιστών ορισμένων οργανώσεων.

Μεγάλο μέρος του βιβλίου καταλαμβάνει η παρουσίαση των λεγόμενων 'αστικών' οργανώσεων, χωρίς να ταυτίζονται αυτές μονάχα με τη Δεξιά (το ΕΑΜ και η ΕΠΟΝ έδρασαν επίσης στις πόλεις). Η 'Στρατιά Σκλαβωμένων Νικητών' (ΣΣΝ), μία από τις πρώτες αστικές αντιστασιακές οργανώσεις, η 'Πανελλήνιος Ένωσις Αγνοζομένων Νέων' (ΠΕΑΝ) που αποτέλεσε τη μετεξέλιξη της ΣΣΝ, η 'Ιερή Ταξιαρχία' (ΙΤ), ο ΕΔΕΣ, μαρτυρούν τον πλουραλισμό των αντιστασιακών οργανώσεων που συχνά λησμονείται λόγω της βαρύτητας των μεγαλύτερων από αυτές. Ειδικότερα αναλύεται σε βάθος η αντικομμουνιστική και αμιγώς αστική ΠΕΑΝ, οι στόχοι της έτσι όπως εκφράστηκαν μέσω της ηγετικής προσωπικότητας της οργάνωσης, του Κωνσταντίνου Περρικού, το ιδεολογικό της στίγμα και ο ρόλος της νεότητας σε αυτήν μέχρι τη συνεργασία και τη συνένωση με την Ιερή Ταξιαρχία το 1943.

Το κέντρο βάρους δεν δίνεται μονάχα στο γνωστό σαμποτάζ εναντίον της προδοτικής ΕΣΠΟ, που οδήγησε στη σύλληψη και εκτέλεση του Περρικού από τους Γερμανούς το 1943. Οι ανύπαρκτες αναφορές στις γραπτές πηγές για τη συμμετοχή γυναικών στην ΠΕΑΝ έστρεψαν και πάλι τη συγγραφέα στις προφορικές μαρτυρίες, όπου και διαπίστωσε πως ο ρόλος τους στην οργάνωση ήταν

καίριος και σημαντικός. Αξιοσημείωτο είναι επίσης πως το έντυπο της νεολαίας της ΠΕΑΝ *Δόξα* είναι το μοναδικό αντιστασιακό έντυπο που καταφέρεται ενάντια στον διωγμό των Ελληνοεβραίων, γεγονός που αποσιωπήθηκε από το σύνολο του αντιστασιακού Τύπου της εποχής. Εντυπωσιακή είναι η σιωπή των εντύπων της ΕΠΟΝ γύρω απ' το ζήτημα ίσως διότι, σύμφωνα με εύλογες εικασίες της συγγραφέως, η ΕΠΟΝ είχε τον χαρακτήρα οργάνωσης της υπαίθρου. Ένα γεγονός που συνέβη σε συντριπτική έκταση σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο όπως η Θεσσαλονίκη (εκτοπισμός 46.000 εβραίων, ποσοστό εξόντωσης 96,5 %) δεν είχε μεγάλες πιθανότητες να απασχολήσει μια μη αστική αντιστασιακή οργάνωση. Παρότι το ΕΑΜ κατάφερε να σώσει με ποικίλους τρόπους 3.000 εβραίους και να βοηθήσει έμπρακτα εκατοντάδες εβραϊκές οικογένειες, όταν ανατρέχει κανείς στα επίσημα κείμενα διαπιστώνει πως η βοήθεια προς τους διωκόμενους εβραίους δεν αποτελούσε προτεραιότητα.

Την εποχή που η συγγραφέας ασχολήθηκε με την ΠΕΑΝ, η έρευνα γύρω απ' την οργάνωση ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, με ορισμένες εξαιρέσεις όπως αυτή του σχετικού με τις αστικές οργανώσεις κεφαλαίου στο κλασικό δίτομο βιβλίο του Χάγκεν Φλάισερ *Στέμματα και σβάστικα* (Παπαζήσης, Αθήνα 1995). Η μελέτη επομένως της Βαρών-Βασάρ καταγράφεται στις πρώτες προσπάθειες ιστοριογραφικής προσέγγισης της οργάνωσης.

Ο ΕΔΕΣ, ως η μεγάλη αντίπαλη οργάνωση του ΕΑΜ, έχει απασχολήσει αρκετά την έρευνα. Καθώς η σχετική με αυτόν βιβλιογραφία επικεντρώνεται στη στρατιωτική δράση της οργάνωσης, στην αντιπαλότητά της με το ΕΑΜ και στο αμφιλεγόμενο πρόσωπο του ηγέτη της Ναπολέοντα Ζέρβα, η διάσταση της συμμετοχής της νεολαίας στους κόλπους της έχει παραμεληθεί. Η συγγραφέας, ερχόμενη σε αντίθεση με το ως τώρα παραδεδομένο σχήμα της ταύτισης του ΕΔΕΣ με οργάνωση αποκλειστικά ενηλίκων, επιχειρεί να αποδείξει πως ήταν, μεταξύ άλλων, και μια αστική αντιστασιακή οργάνωση της νεολαίας, επιχείρημα που αντλεί από τη προσεκτική ανάγνωση των γραπτών πηγών και από τις προφορικές ιστορίες ανθρώπων που στρατεύτηκαν από νεαρή ηλικία στην οργάνωση. Επίσης σημαντικό είναι το γεγονός πως μετά τη διάσπαση του ΕΔΕΣ σε 'προδοτικό' και 'υγιή', το καλοκαίρι του 1943, το σύνολο της νεολαίας παρέμεινε στην πλευρά του 'αγωνιστικού' ΕΔΕΣ, αρνούμενο να συνεργαστεί με τις αρχές Κατοχής, όπως έκανε ο 'προδοτικός' ΕΔΕΣ με αρχηγό τον Στυλιανό Γονατά. Η νεολαία αναδεικνύεται έντονα, σε ολόκληρη τη μελέτη, ως το υγιές και ζωτικό στοιχείο κάθε οργάνωσης, ανεξαρτήτως πολιτικών αποχρώσεων και πολιτικών αντιπαράθεσεων.

Όσο για τη γυναικεία οργάνωση του ΕΔΕΣ, δεν υπάρχει τίποτε σχετικό στη βιβλιογραφία· το βιβλίο της Βαρών-Βασάρ έρχεται και εδώ να καλύψει τα κενά, κυρίως μέσα από την ανεκτίμητη συνεισφορά των προφορικών μαρτυριών πρώ-

ην αγωνιστριών του. Μέσα από αυτές διαφαίνεται η μεγάλη διαφορά σχετικά ως προς τη σύλληψη της γυναικείας χειραφέτησης σε σχέση με την ΕΠΟΝ. Οι γυναίκες στον ΕΔΕΣ δεν επιζητούσαν τη χειραφέτηση, δεν ενδιαφέρονταν για δικαιώματα ψήφου ή ίσης συμμετοχής στις δραστηριότητες της οργάνωσης, σε αντίθεση με τις ιδεολογικές κατευθύνσεις της ΕΠΟΝ σχετικά με το γυναικείο ζήτημα.

Εντυπωσιακές και πάλι είναι οι αφηγήσεις από προσωπικά ημερολόγια νεαρών Εδεσιτών, όπως του Φαίδωνα Μαηδώνη. Οι αναφορές σε αποκρουστικά φαινόμενα βίας σοκάρουν, όπως, για παράδειγμα, η τιμωρία ενός κομμουνιστή αιχμαλώτου που, πριν τον σκοτώσουν στο ξύλο, του έσπασαν τα δάχτυλα σφιγγοντας ανάμεσά τους ένα μολύβι, μαρτυρία που μεταφέρεται από τον Μαηδώνη χωρίς ένδειξη αποδοκιμασίας. Όλη η ωμότητα και η έλλειψη ανθρωπιάς ξεδιπλώνονται σε έναν αγώνα που έμελλε να ακολουθηθεί από έναν ακόμα βιαιότερο και διασπαστικό εμφύλιο πόλεμο.

Η συγγραφέας ασχολείται επίσης με την ιστορία των αντιστασιακών οργανώσεων νεολαίας της Αριστεράς. Μαθαίνουμε για ορισμένες πρώτες οργανώσεις ('Φιλική Εταιρεία Νέων', 'Αλήθεια', 'Ξύπνημα') που σταδιακά απορροφήθηκαν από την ΕΠΟΝ. Η εξιστόρηση είναι ζωντανή μέσα από την παρεμβολή προφορικών μαρτυριών στελεχών των οργανώσεων.

Το 'Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων' (ΕΑΜΝ) ανήκε στο ΕΑΜ. Η μαρτυρία του γνωστού αντιστασιακού Τάκη Μπενά για τη δραστηριοποίησή του ως μέλος του, ενώ ήταν ακόμα μαθητής, φανερώνει την απήχηση που απολάμβανε το ΕΑΜΝ στον χώρο των μαθητών (περίπου το 1/5 της συνολικής δύναμης). Ο ζωντανός του λόγος το αποδεικνύει: 'Ξέρεις τι θα πει έξι μήνες πόλεμος για δεκαπεντάχρονους, με κλειστά τα σχολεία, να κουβαλάς με το φορείο τραυματίες του Μετώπου μέσα από τα καράβια στο λιμάνι, να σε βάζουνε κάθε βράδυ να κυνηγάς τη συσκότιση, μπας και φέξει κανένα φωτάκι από καμιά απρόσεχτη κουβέρτα στο παράθυρο [...] Φουμάρεις χωρίς το φόβο του Γυμνασιάρχη [...]'. Ένας ακόμη τομέας λοιπόν της Αντίστασης, όπως είναι η δραστηριοποίηση της μαθητικής νεολαίας και η μετέπειτα έκρηξη του φοιτητικού κινήματος που επικεντρώθηκε κυρίως γύρω από την πάλη για το επισιτιστικό πρόβλημα (το σουσμίτο ως μια πρώτη εστία αντιστασιακής οργάνωσης), αναλύονται στο κεφάλαιο για το ΕΑΜΝ.

Παράλληλα, μαθαίνουμε για τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε η φοιτητική λέσχη της οδού Ιπποκράτους, η οποία εξακολουθεί ως σήμερα να στεγάζεται στο ίδιο κτίριο. Από εκεί ξεκίνησαν οι πρώτοι φοιτητικοί αγώνες της Κατοχής. Οι σημαντικές νίκες του φοιτητικού κινήματος ενάντια στις απόπειρες συγκρότησης φασιστικής οργάνωσης μέσα στο πανεπιστήμιο και στην ίδρυση αστυνομικού σταθμού είναι ενδεικτικές της σπουδαιότητας της ανάπτυξης αυτού του κινήματος, και βρίσκουμε στο βιβλίο σημαντικές αναφορές και μαρτυρίες για το ΕΑΜΝ.

Καθώς αυτό δεν έχει κινήσει μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον των ερευνητών, η εργασία της Βαρών- Βασάρ αποκτά ακόμη μεγαλύτερο βάρος.

Σε ό,τι αφορά το πολιτιστικό πεδίο, εάν επισκεφτεί κανείς το Μουσείο Πολιτικών Εξορίστων Άη-Στράτη, στον Κεραμεικό, θα βρει πλήθος προγραμμάτων και φωτογραφιών σχετικά με πολιτιστικές δραστηριότητες και θεατρικές παραστάσεις που οργάνωναν οι εξόριστοι στο νησί. Η έντονη πολιτιστική δραστηριοποίηση του ΕΑΜ είχε ξεκινήσει όμως ήδη στις δύσκολες συνθήκες της Κατοχής. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός πως ευδοκιμούν μαζικά εκδρομικά κινήματα, καλλιτεχνικές-ψυχαγωγικές βραδιές, διαλέξεις, παραστάσεις, πιθανότατα ως αντίδραση στο νοσηρό κλίμα της εποχής και ως προσπάθεια ψυχικής ανάτασης και εμψύχωσης για τη συνέχιση του αγώνα.

Το τελευταίο μέρος της ανάλυσης αποτελούν η μεταπολεμική ΕΠΟΝ και η 'δεύτερη ζωή' της οργάνωσης ως μαζική οργάνωση νεολαίας της Αριστεράς μέχρι την επίσημη διάλυσή της τον Μάρτιο του 1946 και τις ελάχιστες αναλαμπές παράνομου βίου μέχρι το 1958. Κλείνοντας με τη μετεξέλιξη της ΕΠΟΝ μετά την Απελευθέρωση, η συγγραφέας εύστοχα υπογραμμίζει την αναγκαιότητα μιας μελέτης για τις συνέχειες, τις ασυνέχειες, τις κληρονομίες και τις ρήξεις του αριστερού κινήματος νεολαίας, με αφετηρία το 1940 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, όταν γεννήθηκε η μυθική Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη.

Η σιωπή αναφορικά με πτυχές της κατοχικής ιστορίας μέχρι σήμερα, παρά τις πολυάριθμες εκδόσεις και μελέτες, εκπλήσσει· φανερώνεται πρωταρχικά στη Μέση Εκπαίδευση, όπου στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας αντιστασιακές οργανώσεις όπως η ΕΠΟΝ καταλαμβάνουν, όπως επισημαίνει η συγγραφέας στον επίλογό της, μονάχα μία αράδα στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου (σελ. 133) ενώ απουσιάζουν παντελώς από εκείνο της Γ' Λυκείου. Η καθιέρωση της διδασκαλίας της περιόδου στα πανεπιστήμια μόλις τη δεκαετία του 1980 από τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Χάγκεν Φλάισερ και η ελλειμματική μέχρι σήμερα προσέγγιση όψεων της περιόδου, όπως των μνημονικών τόπων καθώς και η εγκατάλειψη χώρων άρρηκτα συνδεδεμένων με την Κατοχή και την Αντίσταση (στρατόπεδο Χαϊδαρίου, Μέρλιν, Κοραή κ.ά.) είναι αιτίες αναστοχασμού και επαναπροσέγγισης της περιόδου εκείνης. Η ενηλικίωση μιας γενιάς αποτελεί αναμφισβήτητα μια πολύτιμη συνεισφορά σε αυτό το πεδίο. Είναι μια μελέτη η οποία δεν απευθύνεται μονάχα σε ιστορικούς αλλά σε ολόκληρη την κοινωνία στον βαθμό που αυτή ενδιαφέρεται να μάθει για το πρόσφατο παρελθόν της.

Άννα-Μαρία Δρουμπούκη